

ВПЛИВ ЕНДОГЕННІЙ КОРУПЦІЇ НА ТРУДОВІ ВІДНОСИНИ

THE IMPACT OF ENDOGENOUS CORRUPTION ON LABOR RELATIONS

Костоґриз Я.О., к.ю.н.,
перший заступник керівника

Солом'янська окружна прокуратура міста Києва

Ця стаття досліджує вплив ендогенної корупції на трудові відносини, зокрема на прикладі посткомуністичних країн Центральної та Східної Європи, де приватизаційні процеси та економічні реформи створили сприятливий ґрунт для нових форм корупційних схем.

У статті розглядаються основні механізми, через які ендогенна корупція проявляється в приватизованих компаніях. Коли права власності розподілені серед багатьох дрібних власників, а ринки капіталу недорозвинені, створюється середовище, де менеджери та профспілкові лідери можуть вступати у взаємовигідні корупційні відносини. Керівники підприємств, прагнучи зміцнити свої позиції, надають привілеї лояльним профспілковим лідерам, які натомість не протидіють управлінським зловживанням та підтримують статус-кво.

Ендогенна корупція негативно впливає на ефективність трудових відносин, знижуючи продуктивність праці та мотивацію працівників. Вона також ускладнює реалізацію економічних реформ та реструктуризацію підприємств, оскільки корупційні зв'язки перешкоджають прозорості та підзвітності управління. Відсутність контролю з боку зовнішніх власників та неефективність внутрішніх механізмів нагляду посилюють ці проблеми.

Стаття також аналізує можливі стратегії подолання ендогенної корупції. Звичайні антикорупційні заходи, такі як підтримка викривачів або громадський контроль, можуть бути малоефективними через високу матеріальну зацікавленість потенційних викривачів у збереженні корупційних схем. Тому для боротьби з ендогенною корупцією необхідні спеціалізовані підходи, які враховують специфіку її виникнення та розвитку.

Таким чином, боротьба з ендогенною корупцією вимагає комплексного підходу, який поєднує законодавчі реформи, розвиток інституційної спроможності та інвестиції у людський капітал. Тільки так можна забезпечити стійке економічне зростання та справедливі трудові відносини, що відповідають стандартам сучасного суспільства.

Ключові слова: трудові відносини, ендогенна корупція, соціальний діалог, профспілка, захист трудових прав, трудові гарантії, інституційна спроможність.

This article examines the impact of endogenous corruption on labor relations, in particular, on the example of post-communist countries in Central and Eastern Europe, where privatization processes and economic reforms have created fertile ground for new forms of corruption schemes.

The article discusses the main mechanisms through which endogenous corruption manifests itself in privatized companies. When property rights are distributed among many small owners and capital markets are underdeveloped, an environment is created where managers and trade union leaders can engage in mutually beneficial corrupt practices. Managers, seeking to strengthen their positions, grant privileges to loyal trade union leaders, who in return do not counteract managerial abuses and maintain the status quo.

Endogenous corruption has a negative impact on the efficiency of labor relations, reducing labor productivity and employee motivation. It also hampers the implementation of economic reforms and enterprise restructuring, as corrupt ties impede transparency and accountability of management. The lack of control by external owners and ineffective internal oversight mechanisms exacerbate these problems.

The article also analyzes possible strategies to overcome endogenous corruption. Conventional anti-corruption measures, such as support for whistleblowers or public oversight, may be ineffective due to the high material interest of potential whistleblowers in maintaining corrupt schemes. Therefore, to combat endogenous corruption, specialized approaches are needed that take into account the specifics of its emergence and development.

Thus, the fight against endogenous corruption requires a comprehensive approach that combines legislative reforms, institutional capacity building, and investment in human capital. This is the only way to ensure sustainable economic growth and fair labor relations that meet the standards of modern society.

Key words: labor relations, endogenous corruption, social dialogue, trade union, labor rights protection, labor guarantees, institutional capacity.

Вступ. У посткомуністичний період корупція в Центральній та Східній Європі є дуже поширеним явищем, згідно з усіма міжнародними дослідженнями. Оскільки корупція є підпільною діяльністю, статистики цього явища не існує, але дослідження дають майже однакову позицію регіону в міжкраїнових оцінках. Багато дослідників ставлять під сумнів рейтинги корупції, запропоновані різними міжнародними організаціями. Навіть визначення корупції не є однозначним. Цей термін охоплює широкий спектр діяльності, і, відповідно, існує кілька запропонованих визначень. З приводу цього влучно висловився у свій час Н. Макіавеллі, який зазначав, що «корупція – це використання публічних можливостей у приватних інтересах» [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження корупції як небезпечного соціального явища здійснили такі вчені, як І. Г. Богатирьов, З. С. Варналій, В. О. Веклич, А. В. Волошенко, Ю. В. Дем'янчук, І. В. Кушнар'єв, О. М. Михальченко, С. В. П'ясецька-Устич, Р. С. Радецький, О. С. Саїнчин, однак явище корупції настільки поширене та видозмінюване, що вивчення організаційно-правового механізму протидії є надзвичайно важливим, особливо в контексті інституційних змін в Україні протягом останніх років.

Найбільш поширеним є визначення Світового банку, яке описує корупцію як зловживання державними посадами з метою отримання особистої вигоди. Хоча це дуже широке визначення, яке може охоплювати кумівство, відверту крадіжку державних ресурсів або нецільове використання державних доходів – тобто дії, які зазвичай не називають корупцією, – Світовий банк і багато дослідників використовують його як робоче визначення. Наголошуючи на державних установах (офісах), це визначення майже неминуче уникає корупції в приватному (або приватизованому) секторі [7]. Однак процеси приватизації в Центральній і Східній Європі створюють нові стимули і нові форми корупції. Тому визначення корупції має базуватися на соціально визначеній корупційній поведінці. А саме, корупцію визначає те, чи використовує особа, пов'язана договором принципала з агентом, свої дискреційні повноваження і продає третій стороні майнові права, які їй не належать. Таким чином, зловживання службовим становищем (не обов'язково публічним) є необхідною, але недостатньою умовою для цього виду корупції. Присутність третьої сторони є важливою, оскільки вона відрізняє звичайне порушення договору між принципалом і агентом, як ухилення від виконання або недосягнення поставленої та узгодженої мети, від корупції.

Наша увага зосереджена на корупції, що виникла в процесі приватизації в країнах з перехідною економікою. На додаток до існуючих форм корупції з'являється нова форма, коли права власності розпорошені, ринки капіталу недостатньо розвинуті, конкуренція на ринку ускладнена, а менеджери схильні до опортуністичної поведінки. У такому середовищі працівники мають сильний стимул до об'єднання в профспілки, щоб уникнути реструктуризації і, як наслідок, втрати робочих місць. Менеджери, зі свого боку, розуміють, що об'єднані в профспілки працівники можуть захистити їхні позиції у можливій конфронтації із зовнішніми власниками, тому вони підтримують дружні профспілкових лідерів. Обидві сторони вважають, що стратегія співпраці домінує над іншими можливими способами поведінки. Як наслідок, менеджери надають особливі привілеї профспілковим лідерам, які заплющують очі на неправомірні дії менеджерів. Основні висновки: взаємні вигоди фінансуються за рахунок зовнішніх власників, які явно програють у цій грі. Цей процес називають ендемоною корупцією, і він створює нові перешкоди на шляху реформ [2].

Ендемоною корупція має руйнівний вплив на розподіл факторів виробництва, оскільки вона перешкоджає продуктивності і, як наслідок, падінню цін. Через взаємозалежність між сировинними галузями вона зменшує прибутки в інших галузях і призводить до значних втрат ефективності для всієї економіки. Стійкість ендемоною корупції здебільшого залежить від рівня ринкової конкуренції. Зі зростанням еластичності попиту на продукцію фірми, рента повинна знижуватися, що призводить до зменшення можливостей для корупційної поведінки. Напрошується висновок, що слід сприяти активній конкурентній політиці. Загальноприйнятною є думка про те, що завжди корисно мати сильну конкуренцію на ринках товарів та факторів виробництва. Найявнішою ознакою ендемоною корупції є ще більш важливою в ситуаціях, коли ендемоною корупція є широко розповсюдженою [3]. За таких обставин сильна орієнтація на лібералізацію та застосування жорстких бюджетних обмежень має вирішальне значення. Звичайні антикорупційні стратегії не допомагають у випадку ендемоною корупції. Наприклад, однією із загальних рекомендацій є підтримка викривачів корупції.

Таким чином, ендемоною корупцію можна охарактеризувати як вид корупції, який розвивається і функціонує в межах самої системи, організації або інституції. Цей термін підкреслює те, що корупційні практики є не зовнішніми впливами, а внутрішньою частиною системи, яка живиться її структурою, культурою та діючими механізмами. Спробуємо виокремити основні аспекти ендемоною корупції:

1) вбудованість у систему: ендемоною корупція інтегрована в структуру організації або системи. Це може включати регулярні хабарі, відкатні схеми, призначення на посади за родинними або дружніми зв'язками тощо. Вона стає частиною нормальної діяльності установи або організації;

2) автономний розвиток: ендемоною корупція розвивається всередині системи, незалежно від зовнішніх впливів. Вона може виникати через недоліки в управлінні, відсутність належного контролю, слабкість правових механізмів або культурні фактори, які толерують корупцію;

3) системність: цей вид корупції є системним явищем, що означає, що вона охоплює всі рівні організації або державної структури. Корупційні практики поширюються серед різних відділів, підрозділів та осіб, створюючи мережу взаємозалежних корупційних відносин;

4) стійкість: ендемоною корупція має властивість самопідтримки. Вона створює середовище, де корупційні дії стають нормою, що ускладнює боротьбу з нею. Відповідальні за контроль особи можуть бути втягнуті в корупційні схеми, що перешкоджає ефективному протистоянню цьому явищу [4].

Ендемоною корупція може бути в державних установах, корпоративному секторі, освітніх закладах, і це не є виключний перелік.

Ендемоною корупція має поділ на три види: горизонтальна корупція; вертикальна корупція; змішана корупція. Горизонтальна корупція: у змові приймають участь агенти – суб'єкти владних відносин, які не знаходяться один з одним у принципал-агентських відносинах [5]. Залежно від рівня (рангу) посадової особи, що приймає рішення у корупційній угоді, та масштабів рішення, яке приймається, цей вид поділяється на низову та верхню корупцію. Наприклад, якщо заступник міністра використовує непотизм, але не на високу посаду у міністерстві, то матиме місце низова корупція, а якщо чиновник низького рангу а отримання неправомірної вигоди посприє на результат великого державного тендеру, що в даному випадку, характеризується як верхня корупція [6].

Розуміння ендемоною корупції допомагає краще визначити та розробити стратегії боротьби з нею, враховуючи її вбудованість у систему та необхідність реформування структур і культурних підходів для її викорінення.

Ендемоною корупція має вкрай негативні наслідки як для функціонування трудових відносин, так і для дотримання прав працівників. Пояснюємо цю тезу з огляду на те, що ендемоною корупція часто призводить до того, що призначення на посади та просування по службі здійснюються на основі особистих зв'язків, хабарів або інших корупційних практик, а не на основі заслуг чи кваліфікації працівників. Це підриває принципи справедливості та рівності у трудових відносинах. Крім того, такі практики можуть порушувати норми трудового права, яке вимагає дотримання принципу рівних можливостей і недискримінації у працевлаштуванні.

Також вона спричинює порушення прав працівників, зокрема зниження рівня захисту прав. У середовищі, де корупція є ендемоною, права працівників часто ігноруються. Наприклад, робітники можуть бути змушені платити хабарі за отримання робочих місць, підтримання зайнятості або отримання належних компенсацій та пільг. Корумповані посадовці в інспекціях праці можуть закрити очі на порушення трудового законодавства, що робить працівників вразливими до експлуатації.

Окремо слід говорити про те, що ендемоною корупція чинить вплив на соціальний діалог та колективні трудові відносини. Так, корупція підриває довіру між роботодавцями, працівниками та державними органами. Це ускладнює ведення ефективного соціального діалогу та досягнення домовленостей, які враховують інтереси всіх сторін. Крім того, профспілки можуть ставати вразливими до корупційних впливів, що знижує їхню здатність захищати права працівників та вести переговори з роботодавцями на рівних умовах [4].

Безумовно необхідно говорити про соціальні та економічні наслідки:

1) зниження продуктивності: корупція веде до неефективного використання ресурсів та зниження продуктивності праці, оскільки призначення на посади не завжди базуються на компетентності працівників.

2) економічні витрати: ендемоною корупція створює додаткові витрати для бізнесу та держави, що може негативно вплинути на економічний розвиток і добробут працівників.

Для подолання негативного впливу ендемоною корупції на трудові відносини необхідно впроваджувати комплексні антикорупційні заходи, які включають посилення контролю та нагляду за дотриманням трудового законодавства, підвищення прозорості та підвітності в управлінських процесах, а також активну участь громадськості та профспілок у боротьбі з корупцією [3].

У свою чергу, викорінення корупції вимагає більш витонченої антикорупційної політики, в якій антико-

рупційні інструменти спеціально адаптовані до джерел корупції. Перш за все, необхідно розробити ефективну стратегію приватизації, щоб створити концентровану зовнішню власність для приватизованих компаній. Всі моделі приватизації, які надають перевагу інсайдерам, можуть бути політично опортуністичними і, таким чином, сприятливими в короткостроковій перспективі, але в довгостроковій перспективі приватизація призводить до значної ендегенної корупції, яка може підвищити загальний рівень корупції в країні. Країни, які вже приватизували більшу частину державних активів, повинні зосередити свої зусилля на розробці комерційного законодавства, яке б обмежувало інсайдерські оборудки, конфлікт інтересів та захищало міноритарних акціонерів. Ці країни також повинні підвищити стандарти бухгалтерського обліку, збільшити прозорість процесу прийняття корпоративних рішень та сприяти конкуренції на ринку праці [7].

У довгостроковій перспективі єдиною життєздатною політикою проти ендегенної корупції видається розвиток нової бізнес-еліти. Замість того, щоб позичати за кордоном та інвестувати в компанії, уражені ендегенною корупцією, уряд повинен інвестувати в людський капітал. Він повинен заохочувати їх вивчати, зокрема, комерційне та трудове право, бухгалтерський облік та аудит, ділове адміністрування, промислової політики та регуляторну практику. Деякі з них залишаються на Заході, але багато хто повернувся. Зі зростанням рівня життя в їхніх рідних країнах повернується ще більше, про що свідчать численні приклади процвітаючих країн від Ірландії до Південно-Східної Азії. Віддача від інвестицій у людський капітал у реальному економічному вираженні є найвищою, але, крім того, тривале перебування в країнах з прозорим бізнес-середовищем має сприяти викориненню внутрішньої корупції [7].

Висновки. Ендегенна корупція, яка виникає всередині організацій і впливає на трудові відносини, має руйнівний вплив на економічну ефективність та соціальну справедли-

вість. У контексті трудових відносин ця форма корупції проявляється через різні схеми взаємної вигоди між керівниками підприємств і лідерами профспілок, що негативно позначається на правах працівників та загальній продуктивності компаній.

Одним з основних висновків є те, що ендегенна корупція значно ускладнює реалізацію реформ та реструктуризації підприємств. У приватизованих компаніях, де капітал розподілений між багатьма власниками, а ринки капіталу недостатньо розвинені, створюється сприятливе середовище для зловживань владою з боку менеджерів. У таких умовах керівники підприємств сприяють укріпленню позицій лояльних профспілкових лідерів, що призводить до виникнення тісних корупційних зв'язків.

Вплив ендегенної корупції на трудові відносини є особливо шкідливим через те, що вона не тільки погіршує умови праці, але й знижує конкурентоспроможність підприємств на ринку. Профспілкові лідери, отримуючи привілеї від керівництва, перестають захищати інтереси працівників, що призводить до зниження морального духу та продуктивності. Крім того, відсутність належного контролю та прозорості в управлінні компаніями створює додаткові бар'єри для інвестицій та розвитку.

Основними рекомендаціями для подолання ендегенної корупції є створення ефективної приватизаційної стратегії, яка б сприяла концентрації власності та запобігала внутрішнім зловживанням. Розвиток комерційного права, підвищення стандартів бухгалтерського обліку, збільшення прозорості процесу прийняття корпоративних рішень та посилення конкуренції на ринку праці також є ключовими елементами успішної антикорупційної політики.

Загалом, для довгострокового зниження рівня ендегенної корупції необхідно інвестувати в розвиток людського капіталу, що передбачає навчання нової бізнес-еліти та впровадження найкращих світових практик управління та прозорості. Це дозволить створити умови для стійкого економічного зростання та справедливих трудових відносин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Себайн Джордж Г., Торсон Томас Л. Історія політичної думки. Київ, 1997. С. 304-322.
2. Кохан Г. В. Явище політичної корупції теоретико-методологічний аналіз : монографія Київ : НІСД, 2013. – 232 с.
3. Трепак В. М. Теоретико-прикладні проблеми запобігання та протидії корупції в Україні : дис. на здобут. наук. ступеня докт. юрид. наук :12.00.08. Л., 2020. 481 с.
4. Гвоздецький В. Г. Організаційно-правові засади запобігання і протидії корупції в Україні : монографія. Київ : МП «Леся», 2011. 592 с.
5. Дем'янчук Ю. В., Грабовська Н. В. Міжнародні підходи до розробки заходів запобігання та протидії корупції. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія : *Юридичні науки*. – 2018. – № 2. – С. 21-24.
6. Гошовська В. А. Політична корупція як об'єкт наукового дослідження. Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президенті України. – 2017. – Вип. 2. – С. 223-240.
7. Mihail Aradarenko, Endogenous Corruption in Emerging Industrial Relations CEU, Budapest, Hungary. URL: https://www.cerge-ei.cz/pdf/gdn/rrc/RRC1_17_summary.pdf.